

Descartes Felsefesi'nde Bir Problem Alanı Olarak Ahlâk

Durmuş Hocaoğlu

Dođu Batı, ISSN 1301-4153., Yıl: 1., Sayı: 4., Ağustos 1998,
Ankara., s.85-97

Durmuş Hocaoğlu, *Dođu Batı* Makale Sıra No: 2

Bibliyografya Notisi:

Hocaoğlu, Durmuş., "Descartes Felsefesi'nde Bir Problem Alanı Olarak Ahlâk", *Dođu Batı*, ISSN 1301-4153., Yıl: 1., Sayı: 4., Ağustos 1998, Ankara., s.85-97 (13 sayfa)., *Dođu Batı* Dosya Başlığı: "Etik"

İstatistikî Bilgiler (Dipnotlar dâhil):

Sayfa: 13; Kelime: 4.500; Karakter: Boşluksuz: 29.815; Boşluklu: 34.395

dođu batı

düşünce dergisi

Matbû metni tarayarak dönüştüren ve düzenleyen: Mehmet Gümüş

Redaksiyon: Durmuş Hocaoğlu

DESCARTES FELSEFESİ'NDE BİR PROBLEM ALANI OLARAK AHLÂK

Durmuş Hocaoğlu *

Descartes hakkındaki genel kanaat, onun bir *ahlâk filozofu* olmadığı yönündedir. Vakıa bu genel kanaatın oldukça sağlam delillere istinad etmekte olduğu ileri sürülebilir. Filhakika, Descartes'ın müstakilen ahlâk üzerine kalem almış olduğu bir eseri mevcut olmadığı gibi, keza, diğer eserlerinin içerisinde de hususen ahlâk üzerine tahsis edilmiş müstakil pasajlar mevcut değildir.

Ancak bütün bunlara karşılık, şahsî kanaatımca, bu hüküm aşırı derecede geneldir ve Descartes Felsefesi'nin birçok bakımdan ahlâk ile olan çok yakın bağlantılarını izah hususunda da yetersiz kalmaktadır.

Zira, her ne kadar doğrudan-doğruya Ahlâk üzerine odaklanmış ve yoğunlaşmış olmasa da, bir problem alanı olarak Ahlâk, Descartes Felsefesi için birçok filozofa göre çok daha fazla, çok daha ileri düzeyde bir anlam taşımaktadır. Zira, Ahlâk, Descartes Felsefesi'nin hem bütününe kuşatmakta, ayrıca, hem başında ve hem de sonunda bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, Ahlâk, Descartes'ın felsefesinin belki de özüdür diyebiliriz.

* Dr. Durmuş Hocaoğlu, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Fizik Bölümü.

Bu itibarla, genel ve yaygın kanaatin aksine, Descartes Felsefesi'nin hem bir "ahlâkî felsefe" ve hem de bir anlamda ve bir bakıma bir "ahlâk felsefesi" olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak, Descartes ahlâkı, esas itibariyle günlük davranış biçimlerini kodifiye ve normalize etmeye yönelik bir pratik ahlâk değildir. Onun ahlâkı içerisinde bu niteliğe en fazla yaklaşabilir olanı, filozof tarafından "muvakkat ahlâk" adı verilen ve ancak, kendi ifadesiyle, *üç veya dört basit ve temel prensipten ibaret normlar kümesidir*.

İmdi; Descartes Felsefesi öncelikle bir "ahlâkî felsefe"dir; zira, Ahlâk, bir problem alanı olarak bu felsefenin esprisini kuşatmaktadır. Yine Descartes Felsefesi bir "ahlâk felsefesi"dir; zira, Ahlâk, bir problem alanı olarak, bu felsefenin hem başlangıcında, bidayetinde, dibâcesinde, *adetâ felsefeye giriş* (mukaddime, prolegomena) mâhiyetinde, hem de sonunda, nihayetinde bir anlamda bir gaye (teleos) olarak yer almaktadır.

I. DESCARTES FELSEFESİ'NDE "MEŞRÛİYET PROBLEMİ" VE DESCARTES FELSEFESİ'NİN "AHLAKÎLİK" NİTELİĞİ

Descartes Felsefesi'nin Ahlâk ile olan münasebetinde genellikle gözden kaçan bir husus bulunmaktadır ki o da şudur : Descartes'ın Felsefesini yöneltmiş olan temel gayeleri kısaca şu şekilde özetleyebiliriz :

1- "Kesin Doğru"yu bulmak : Bu, Descartes'ın "hakikat araştırmacılığı" yanıdır.

2- "Dünya Hâkimiyeti"ni elde etmek : Bu, Descartes'ın "dünyevîcilik" yanıdır.

3- Tatmin ve mutlu edici bir ahlâk ile yaşamak : Bu da Descartes'ın "ahlâkçı" yanıdır. Ancak tatmin ve mutlu edici bir ahlâk, birinci ve ikinci gayelerden de önce gelmektedir. İşte, Descartes'ın ahlâkçılık yanı kendisini burada göstermektedir. Yani : 'Kesin doğru'ya ve 'dünya hâkimiyeti'ne yönelik bu felsefe, hem bu gayelerin başlangıcında, yola çıkışta, hem de menzile varışta, tam (tatminkâr) bir davranışlar bütünlüğü içerisinde yaşama, yani bir ahlâk anlayışını temellendirmeye çalışmaktadır.

Ancak, bütün bu gayelerine varmak isteyen filozofun en başta, hepsinden de önce gelen temel kaygısının, "meşrûiyet" olduğunu söyleyebiliriz.

İmdi, Descartes Felsefesi, sadece soyut planda Varlık ve Bilgi gibi felsefî problemler üzerine yoğunlaşmış, yani, sadece ve yalnız "anlama ve açıklama"ya yönelmiş bir *analitik-deskriptif felsefe* değildir. Bunu da içermekle beraber, ama bundan daha fazla olmak üzere, "yapma"ya, "inşa"ya yönelmiş bir "eylem felsefesi", bir "inşâ felsefesi"dir. Yani, Descartes Felsefesi'nin, aynı zamanda, *aksiyoner (eylemci)* ve *konstrüktif (inşâî) bir felsefe* olduğunu söyleyebiliriz. Bununla kastettiğimiz şey şudur : Descartes, gerçekte

felsefesini, “dünya hâkimiyeti” idealine yöneltmiştir. Burada kullanmış olduğumuz “dünya hâkimiyeti” ibaresi, siyasî mânâda değil, kozmik mânâda, yani, Eşya’ya hükmetmek mânâsındadır. Böylece o, felsefesini bir eyleme yöneltmekle eylemci bir felsefe kurmaya teşebbüs etmektedir. Bunun yanında, bu teşebbüs, İnsan’ın Eşya üzerinde kuracağı bir hâkimiyet ile, yeni bir dünya kurmaya da yönelmiş olmaktadır; yani, diğer bir ifadeyle, Eylem, bir İnşâ’ya yönelmiştir. Bu inşa, İnsan’ın Kozmos içerisinde pasif bir seyirci olmaktan çıkıp aktif bir aktör olacağı yeni bir çağ, bir devrimdir.

Ancak, onun bu işe girişirken endişesi şudur : Özü sâfi düşünce olan, “Cogitif Şeylerin Dünyası”na (Res Cogitance) ait olan insan, yani Ben, İnsan, içinde var olduğumuz bu fiziksel varlık âlemine, kısa ve özlü bir ifade ile “Bu-dünya”ya, “Uzamlı Şeylerin Dünyası”na (Res Extensia) ait değildir. İnsan burada bir yabancıdır. O halde, mâhiyeti gereği kendisine ait olmayan bir varlık alanı üzerinde hükümlanlık (Regnum) kurmak için, öncelikle İnsan’ın Bu-Dünya ile olan münasebetlerinin meşrûlaştırılması icap etmektedir. Yani, diyebiliriz ki, Descartes Felsefesi’nde belki de herşeyden önce, bir “**meşrûiyet problemi**” vardır. Bu-Dünya’ya hükmetmek, onun hâkimi olmak; evet, ama aslolan O’na meşrû bir şekilde sahip olmaktır. Descartes’in düşüncesi budur ve sadece bu dahi, Descartes Felsefesi’nin temelinde ahlâkın ne denli önemli bir yer kapsamakta olduğunu kanıtlar niteliktedir. Zira, “meşrûiyet” herşeyden önce ahlâkî bir kavramdır ve hattâ birçok yerde, bizzat ahlâkın kendisidir.

Descartes’in, Tanrı kavramına atfetmiş olduğu fevkalade önemin de bu yönde daha iyi anlaşılabilceğini ileri sürebiliriz. Bilindiği üzere, tanrı kavramı Descartes’in felsefi sisteminde iki yerde kilit konumundadır : Cogito’nun en başında bir aksiyom olarak ve sonunda, ya da daha sıhhatli bir ifadeyle, ortalarda, isbatlanmış bir hüküm, yani bir teorem olarak.¹ İmdi, Tanrı’nın varlığının başlangıçta bir aksiyom olarak kabulü, kendisine matematiksel metodu temel seçmiş olan ve bütün bilimi kesin (certain), şüphe taşımayan (indubitable) ve açık-seçik (évidente) bir bilgi² olarak kabul eden filozof için, matematiksel metodun mutlak şart koştuğu bir archimedes noktası olması bakımından ve sonra da bir teorem olarak isbatı da, Şeyler’in varlığının keza aynı şekilde matematiksel olarak isbatı bakımından zarûrdür.

Ancak, bütün bu yoğun zihnî mesâînin yönelmiş olduğu aslî gayenin hiç gözden ırak tutulmaması icap eder : Eşya’nın (Res Extensia) realitesinin matematiksel bir kesinlikle isbatı ve özü itibariyle ondan radikal olarak farklı olan Ruh’un (Res Cogitance) Eşya ile münasebetinin meşrûlaştırılması. Dünya hâkimiyetine giden meşrû yol, ancak budur.

¹ Özlü bir irdeleme için, bkz: Durmuş Hocaoglu., “Descartes’da Matematizm ve Mathesis Universalis”, s. 37-40.

² “Aklın İdaresi İçin Kurallar”ın ikincisi., “Régles : II, Oeuvres et Lettres içinde., s. 39, pr : 2.

Bu sebeplerdir ki, onun, Tanrı'nın varlığına duyduğu ihtiyaç bir ilâhiyatçınınkinden, bir din müçtehidinden ve/veya mücahidinden temelden farklıdır.

Bir ilâhiyatçının veya din filozofunun amacı bizatihî Tanrı'nın varlığının kanıtlanmasıdır, yani, inancının isbatlanmasıdır, başka türlü ifade edilecek olursa, imân'ın ilmüleştirilmesidir. Bunun için de, Tanrı'nın varlığının kanıtlanması ile problem biter. Halbuki Descartes için durum temelden farklıdır : O, felsefesine önce bir sağlam çıkış noktası ve sonra da eşya ile insanın münasebetlerinin üzerine temellendirileceği sağlam bir zemin, bir meşrûiyet gerekçesi aramaktadır :

"Yani, ilâhiyatçı veya din filozofu için amaç olan şey, Descartes için bir araçtır. Bununla bütün felsefe, sarsılmaz bir sağlam zemin üzerinde temellendirilmiş olacak ve bu arada, Fizik-Dünya'nın meşrûluğu da tasdik ettirilmiş olacaktır./... Dünya Hâkimiyeti İdeali de anlamını bir şekilde kazanmaktadır : Dünya önce anlaşılacak ve hâkimiyet ondan sonra gelecektir.

*Dünya'nın anlaşılması onun meşrûluğunun - yani, hakikatte var olduğunun, realitesinin ve temel ilkelerinin - Metafizik'çe tasdiki demek olup bu da ancak, Tanrı'nın Varlığı ile mümkün olabilmektedir. Tanrı'nın varlığı kanıtlandıktan sonra, artık, Dünya, dünyaluların olacaktır : Ne Tanrı'ya bağlı ve ne de ondan kopuk. Yani, tasarlanan Dünya, Tanrı ile beraber, ama yine de ondan ayrı bir kişiliğe sahip olacaktır."*³

Bu meşrûluk endişesi, aynı zamanda, Descartes'ın, Fizik-Dünya'nın ontolojik olarak monistleştirilmesi ve aksiyolojik olarak da yüceltmesinde kendisini açıkça göstermektedir. Zira, Fizik-Dünyanın monizmi, onu bir iki açıdan da ibra etmekte ve insan için meşrû bir varlık alanı olarak açmaktadır.

İşte, Descartes'daki bu "meşrûiyet" kaygısı, onun felsefesinin ahlâkîliğinin en temel niteliği olmak durumundadır.

Ancak, Descartes'ın Ahlâk sadece insan ile eşya arasındaki münasebetler örgüsünün, yani "düyevîleşme"nin bir meşrûiyet senedi olmaktan ibaret değildir. Bir genel dünyevîleşme meşrûiyet beratı olmanın da ötesinde, daha ileri düzeyde, daha fazla birşeydir : Descartes için Ahlâk, birisi felsefenin başında ve diğeri de nihayetinde olmak üzere iki ayrı önemli yer işgal etmektedir.

II. DESCARTES FELSEFESİNDE AHLÂKIN İKİ AYRI YERİ VE ANLAMI

Descartes için, Ahlâk'ın asıl önemine biraz aşağıda temas edilecektir. Yalnız konuyla alâkalı olarak bir kısa not düşülmesi faydalı olacaktır ki bu

³ Durmuş Hocaoğlu., Descartes'ın Fizik Anlayışı., s. 91.

onun için bir ahlâkî kaygı kaynağı teşkil etmemekle beraber, kısaca zikredilmesini de faydalı bulmaktayım ki o da şudur : Descartes için Ahlâk'ın bir de, dinî amacı da bulunmaktadır. Nitekim o, *Méditations*'u takdim ettiği Paris İ-lâhiyat Fakültesi'nin akademisyenlerine yazmış olduğu mektupta şunları söylemektedir :⁴

“Efendiler,”

“Pek haklı bir sebep beni bu eseri size takdim etmeye sevk ediyor. Mak-sadıma vukuf peyda ettiğinizde sizin de, halkı ve yerinde bir sebeple onu hi-mayeniz altına alacağınızdan emîn bulunuyorum. Eseri tavsiyenize lâyük kı-labilmek için, burada, yapmak istediğimi birkaç kelime ile anlatmaktan daha iyi bir şey yapacağımı sanmıyorum. Allah ve Ruh meselelerinin, ilâhiyattan ziyade felsefenin gösterdiği delillerle isbat olunması lâzım olan esaslı iki me-sele olduğuna daima kani oldum. Bizler mümin olduğumuz için bize Allahın mevcudiyetine, insan ruhunun bedenle birlikte fena bulmadığına imanla i-nanmak kâfi gelse de, ilkin bu iki şeyi tabii delillerle isbat etmeksizin kâfirle-ri hiçbir dine ve ahlâkî fazilete inandırmak asla mümkün görünmüyor...”

Buradan şu sonucu çıkarmak mümkün görülmektedir :

1 : Tanrı ve Ruh gibi metafizik meselelerin ispatı, insan ruhunun bedenle birlikte yok olduğunu savunan materyalist-ateist delillerin çürütülmesi, teo-lojik metodlardan daha güvenli olarak felsefî metodlarla yapılabilir,

2 : Bu sûretle olgun bir ahlâka ulaşılabilir.

Ancak, bu, Descartes felsefesinde genel bir ahlâk problemi olarak ele a-lınmaz.

İmdi :

Ahlâk'ın Descartes Felsefesi'ndeki ikinci bir ehemmiyeti de şudur ki, Ahlâk, bu felsefede hem başta ve hem de sonda, bir var-oluş tarzıdır.

Kaynağını Metafizik'ten alan ve bir yandan çok radikal bir *hakikat araş-tırmacılığı*, diğer yandan da aynı şekilde bir dünya (*kozmos*) *hâkimiyeti*⁵ ide-sine yönelik Descartes Felsefesi'nin nihâî gayesinin - veya, nihaî gayelerinden birisinin - de bu olduğunu söyleyebiliriz : Ahlâk.

Descartes Felsefesi *bütüncül (total) ve sistematik* bir felsefedir. Bütün-cüldür, çünkü (insan açısından bilinebilmesi mümkün olan) herşeyin bilgisi-ne yönelmiştir; Çünkü Felsefe, hikmetin tetkikidir⁶ ve dahi Hikmet ise, insan varlığının ana bölümünü, yani özünü teşkil eden Ruh'un esas gıdasıdır. Öy-leyse, “... *insanların temelli düşüncesi, ruhun gerçek gıdası olan hikmet'i a-*

⁴ Descartes., *Metafizik Düşünceler.*, (Takdim Mektubu), M. Karasan çev., s. 109-111.

⁵ “Tabiat'a Hükmetmek” için, meselâ, bkz : Descartes., *Metod Üzerine Konuşma* : VI., M. Karasan çevirisi., s. 65., H. V. Eralp., “Descartes Fiziğinin Metafizik Temelleri”, s. 102; Laberthonière., *Descartes Üzerine Tetkikler.*, s. 167, pr : 2.

⁶ “...*philosophie* signifie l'étude de sagesse...” *Principes.*, “Lettre de L' Auteur., (Oeuvres et Lettres i-çinde).”, s. 557, pr : 2.

ramak olmalıdır. Çünkü insanların varlığının ana bölümünü ruh teşkil eder”⁷. Beri yandan bu felsefe sistematiktir, çünkü, bütün felsefi problemleri bir sistem dahilinde ele almaya, çözümlenmeye ve çözmeye yönelmiştir.

İşte bu sebeplerden, yani, bütüncül ve sistematik olmasından dolayı, bu felsefe, bazı bölümlerden oluşmak durumunda olmaktadır.

Descartes bu hususu felsefe tarihinde pek meşhur olan “Felsefe Ağacı” metaforu ile açıklamaktadır. Bütün felsefeyi bir ‘ağaç’a müşâbih addeden bu metafora göre, bu ağacın kökleri Metafizik, gövdesi Fizik, ve bu gövdeden çıkan dallar da diğer bilimlerdir ki bunlar da : Tıp, Mekanik ve Ahlâk’tır.⁸ Metafizik, *kök’tür*; zira, Bilgi’nin ilkeleri ondadır. Fizik *gövde’dir*, zira, Varlık küresinin ikinci yanını oluşturan Maddî Dünya’nın (Res Extensia) ilkeleri ve bilgilerini ihtiva etmektedir. Fakat asıl önemli olan, bu ağacın dalları ve kökleridir; çünkü, filozofun ifadesiyle, “... nasıl meyvalar ağaçların kökünden veya gövdesinden değil de dallarından toplanırsa, aynı sûretle Felsefe’nin de asıl faydası en son öğrenilebilen bölümlerden elde edilir.”⁹

Felsefe’yi (Philosophie) “Hikmet’in (Sagesse) etüdü” olarak tanımlayan Descartes, bu sûretle, Hikmet’in tam olarak etüdünü ikmal ettikten sonra varılacak en son noktayı da göstermiş olmaktadır : Ahlâk.

Ancak, böyle bir ahlâk, “bilinmesi mümkün olan bütün şeylerin tam bir bilgisini edinmek” olan tam ve olgun bir felsefenin kurulmasından sonra elde edilebileceği için, Descartes doğal olarak, böyle bir ahlâkın kurallarını tam olarak verememiştir; zira, böylesine bütüncül bir felsefenin tamamlanması işini o ancak torunlarından beklemektedir, kendisi sadece bunun başlatmış ve temellerini atmıştır. Bu sebeptendir ki, sadece, Muvakkat Ahlâk’ın esasları üzerinde kısmen durmuş, Kesin Ahlâk’a sadece kısaca bir temas edivermiş ve daha detaylı ahlâk analizlerine girişmemiştir. Yani, Descartes’ın o tam, tatminkâr ahlâkının “tam olarak” ne olduğunu bilebilmek durumunda değiliz; bunu kendisi de bilebilmek durumunda değildi. Zira, onun nihâi, kesin ahlâkı oluşmuş, mevcut değil oluşacak bir ahlâktır. Descartes’ın tam bir ahlâk filozofu sayılmayışının asıl sebebi de budur : Onun asıl ahlâkı, günümüz için geçerli normları olan bir ahlâk değil, gelecekte ortaya çıkacak olan bir ahlâktır.

Yalnız ne var ki, felsefenin başlangıcındaki ahlâk, henüz olgunlaşmamış ve hayatın zarûretlerinden doğan “pratik bir ahlâk”tır, o nedenle bu, ilk başlangıç için gerekli fakat bilâhère terk edilecek olan bir “geçici (muvakkat, eğreti) ahlâk” olacaktır. Son aşamada edinilecek olan ahlâk ise, bilgeliğin zorunlu sonucu ve felsefenin bizi götüreceği “olgun ve tam ahlâk”tır ki bu

⁷ Descartes., Felsefenin İlkeleri., Önsöz (MN. Karasan çevirisi., s. 9, st : 7-8).

⁸ Descartes., Felsefenin İlkeleri., “Müellifin Mektubu”., M. Karasan çev., s. 20-21., ayrıca, bkz : Principes., “Lettre de L’Auteur., (Oeuvres et Lettres içinde)., s. 565-566.

⁹ Descartes., Felsefenin İlkeleri., “Müellifin Mektubu”., M. Karasan çev., s. 21, pr : 2., ayrıca, bkz : Principes., “Lettre de L’Auteur., (Oeuvres et Lettres içinde)., s. 566, pr : 2.

nedenle de ona “kesin (kat’î, temelli) ahlâk” demektedir. Felsefe’nin başlangıcındaki ahlâk, pratik hayat zorunluluklarından doğmakta olmasına karşılık, sonundaki ahlâk bilgelikten Descartes’ın ifadesiyle, *insan açısından bilinebilmesi mümkün olan tüm şeylerin bilgisinden kaynaklanmakta, bilgelğin bir sonucu olmaktadır.*

1. GEÇİCİ (MUVAKKAT, EĞRETİ) AHLÂK [MORALE PAR PROVISION]

İmdi : Descartes, yılmaz ve yorulmaz bir hakikat araştırmacısı olarak, “kesin doğru”nun peşinde koşmaktadır. Bunun, çok uzun ve yorucu bir mesâiyi gerektireceği açıktır. Ancak, beri yandan, o mutlu âna kadar, hayatın ve hergünkü yaşayışın icap ettirdiği bir yaşama pratiği ve buna yol göstermesi icap eden bir ahlâk da bulunması gerekli olacaktır.

Descartes, Felsefenin İlkeleri’ne yazmış olduğu Önsöz’de bir “bilgi edinme sırası”ndan söz etmekte ve bu sırayı da *Ahlâk, Mantık ve Felsefe* olarak tâdât etmektedir. İşte, onun bu bilgi edinme sırasının en başında telakki ettiği ahlâk, söz konusu ettiğimiz Muvakkat Ahlâk’tır. Muvakkat Ahlâk, filozofun kendi ifadesiyle, “*daha iyisi bilininceye kadar güdülmesi gereken eksik bir ahlâk*”¹⁰ olup hayat pratiğinin gerekli kıldığı, “*işlerimizde kararsız kalmamak için*” zorunlu olan bir ahlâktır. Filozof, bu praksis ihtiyacını şu cümlelerle ifade etmektedir :

“... çünkü bunun tehire tahammülü olmadığı gibi, ilk işimiz de iyi yaşamızı temin etmek olmalıdır”¹¹

İlkeler’in I. bölümünde bu bilgi edinme sırası ele alınmakta ve bu pratik geçici ahlâk konusuna burada da temas edilmektedir.¹²

İlkeler’in I. bölümünün 1. maddesi, “şüphe” üzerinedir ki burada filozof, adetâ bütün felsefesine bir giriş mahiyetinde olmak üzere, “*hakikatı arayanın, hayatında bir defa bütün şeylerden gücü yettiği nisbette şüphe etmesi gerektiğini*” ve 2. maddesinde ise, “*bu sebeple, kendilerinden şüphe edilebilen bütün şeylere yanlış gözü ile bakılması gerektiğini*” manifeste etmektedir.

Söz konusu bu ilk iki madde kelimenin tam ve hâlis mânâsıyla sâffî teorik bir felsefî cehdin, hakikatı elde etmeye, saf düşünce fütûhâtına çıkmış bir fikir başbuğunun kaskatı, sert, eğilip-bükülmez, rijit prensipleridir.

¹⁰ Descartes., Felsefenin İlkeleri., M. Karasan çevirisi., Önsöz (Müellifin Mektubu), M. Karasan çevirisi., s. 22, st: 1 v. dv.

¹¹ Descartes., Felsefenin İlkeleri., M. Karasan çevirisi., Önsöz (Müellifin Mektubu), M. Karasan çevirisi., s. 20.

¹² Descartes., Felsefenin İlkeleri., M. Karasan çevirisi., I : 1, 2, 3., M. Karasan çev., s. 28-30; Principes (Oeuvres et Lettres içinde), s. 571-572.

Ancak, bu iki maddenin hemen arasından gelen 3. madde, çok ilgi çekicidir : Bu maddenin başlığı “bu şüpheyi asla işlerimizi sevk ve idarede kullanmamalıyız” şeklinde olup, açıklaması şöyledir :

“*Bununla beraber şu noktayı gözden kaçırmamalıdır ki bu kadar umumi bir şüphe tarzını hakikati temaşaya koyulduğumuz zamandan başka zamanda kullanmamızı kasdetmiyorum. Zira hayatımızın sevk ve idaresine müteallik hususlarda, çok zaman ancak doğruya benzeyen kanaatlere göre hareket etmeye mecbur olduğumuz muhakkaktır, çünkü işlerimizde harekete geçmek fırsatları hemen daima bütün şüphelerimizden kurtulmadan önce gelip geçer; ve bu neviden birçok vesileler aynı bir şey üzerinde toplanırsa, o anda hangilerinin diğerlerinden daha muhtemel olduğunu bilmemek bile, işin mühlete tahammülü yoksa, içlerinden birini seçmemizi ve bir defa seçtikten sonra da pek doğru olduğuna hükmetmiş gibi, sebatla takibetmemizi akıl ve mantık emreder.*”

Buradan muvakkat ahlâk için anlaşılan, şu olmaktadır :

1 : Bu denli geniş kapsamlı fikir fütûhatının gerçekleştirilebilmesine, yani insan açısından bilinmesi mümkün olan tüm şeylerin kesin doğru bilgisinin edinilmesine kadar geçecek süre zarfında da bir davranış tarzı lâzım gelecektir ki, bu, *muvakkat ahlâk*'tır.

2 : Ayrıca, mahz hakikat aranmasının dışındaki gündelik hayat pratiğinde çok kesin ve şüphesiz, açık ve seçik gerçeklikler yerine, yaşama pratiğine en uygun - yeni *teorik doğru* yerine *pratik faydalı* - kurallara ihtiyaç duyarız. Bu da Muvakkat Ahlâk'ın ikinci yanı olmaktadır. aşağıda da tekrar temas edileceği üzere, İlkeler'deki, “*hayatımızın sevk ve idaresine müteallik hususlarda, çok zaman ancak doğruya benzeyen kanaatlere göre hareket etmeye mecbur olduğumuz muhakkaktır*” kuralı ancak bu şekilde anlaşılabilir.

Bu konuyu *Discours'un* 2. bölümünün sonunda ve 3. bölümünün hemen başında ele alan Descartes, bir ‘şantiye metaforu’na müracaat etmekte ve, nasıl ki asıl binanın inşaatının bitimine kadar öncelikle, ancak muvakkat bir süre kullanılacak olan bir şantiye binasının yapılması lâzım gelmekte ise, benzer şekilde, asıl ahlâka ulaşılınca kadar geçici bir süre ihtiyaç duyulacak olan bir ahlâk anlayışının gerekliliğini belirtmekte ve bunun için bir *Muvakkat Ahlâk (Geçici Ahlâk, ya da Ön Ahlâk; ‘Morale par Provision’)* kabul ettiğini belirtmektedir. *Muvakkat Ahlâkın Dört İlkesi* ise, şunlardır:¹³

“*Birincisi, Tanrı'nın çocukluğundan beri içinde yetişmeme lütuf ve inayet buyurduğu dine sağlamca bağlı kalarak, memleketimin kanun ve âdetlerine itaat etmek, başka herşeyde de kendimi, birlikte yaşayacağım kimselerin en akıllıları tarafından umumiyetle amel olunan, en ölçülü ve asırlıktan en uzak kanaatlara göre idare etmektir./...*”

¹³ Descartes., Metod Üzerine Konuşma., M. Karasan çevirisi., Bölüm : III., s. 25-29., Ayrıca, bkz: *Discours (Oeuvres et Lettres içinde), Troisième Partie., s. 141-144.*

“...**İkinci düsturum**, elimden geldiği kadar işlerimde karar ve sebat sahibi olmak, ve en şüpheli kanaatları bile, bir defa kabule karar verdikten sonra, pek emin ve şaşmaz kanaatlanmış gibi, daima sebatla takip etmektir.”

“...**Üçüncü düsturum**, her zaman talihden ziyade kendimi yenmeye ve dünyanın düzeninden çok kendi arzularımı değiştirmeye; ve umumiyetle düşüncelerimizden başka hiçbirşeyin tamamıyla elimizde olmadığına, dolayısıyla dışımızda olan şeyler hakkında elimizden geleni yaptıktan sonra, gücümüzün yetmediği bütün şeylerin, bizim için, mutlak olarak imkânsız olduğuna inanmaya çalışmaktı.”

“...**En sonra, bu ahlâka sonuç olarak**, insanların bu hayatta yaptıkları türlü işleri, içlerinden en iyisini seçebilmek için, bir gözden geçirmek istedim; başkalarının meşguliyeti hakkında bir şey söylemek istemem; fakat kendime gelince, yaptığım işte, yani bütün hayatımı aklımla işletmekte ve kabul ettiğim metodu güderek gücümün yettiği kadar hakikatın bilgisinde ilerlemekte kullanmaya devam etmekten daha iyi bir şey yapamayacağıma inanırım.”

Burada dikkat çeken şeylerden birisi, ilk kuralın, Cottingham’ın da belirtmiş olduğu gibi, sâkin karakterli Descartes’in bu karakterine çok uygun düşen tedbirli bir muhafazakârlık şeklinde en başta zikredilmiş olmasıdır.¹⁴

İkinci kural, hayatın pratiğini iyi kavramış bir “hayat adamı” portresi çizmektedir. Çünkü, açıkça görüldüğü gibi, “elinden geldiği kadar işlerinde karar ve sebat sahibi olma”yı ve “en şüpheli kanaatları bile, bir defa kabule karar verdikten sonra, pek emin ve şaşmaz kanaatlanmış gibi, daima sebatla takip etme”yi bir ahlâk ilkesi olarak kabul etmektedir. Bu husus, Prensipler’in hemen başında da yer almaktadır. Birinci bölümün birinci maddesinde, “hakikatı arayanın hayatında bir defa bütün şeylerden gücü yettiği kadar şüphe etmesi gerektiğini”, ikinci maddesinde de “bunun için, kendilerinden şüphe edilebilen bütün şeylerin yanlış kabul edilmesini” deklare eden filozof, üçüncü maddede, “bu şüpheyi asla işlerimizi sevk ve idarede kullanmamalıyız” demektedir ve bunu şöyle açıklamaktadır :

“... bu kadar umumi bir şüphe tarzını hakikatı temaşaya koyduğumuz zamandan başka zamanda kullanmamızı kastetmiyorum. Zira hayatımızın sevk ve idaresine müteallik hususlarda, çok zaman ancak doğruya benzeyen kanaatlere göre hareket etmeye mecbur olduğumuz muhakkaktır.”

Üçüncü kural, dünya ile ilgilenmekten ziyade kendisi ile ilgilenmeyi tercih eden sessiz bir düşünce adamının iddiasız hayat düsturudur.

Fakat dördüncü kural, başaklarının işine karışmayı hiç aklına dahi getirmeyen bu sessiz filozofun gündelik hayatında dahi asıl probleminin ‘hayat pratiği’nden ‘saf hakikat’a yükselmeye cehdetmek olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir: Nitekim, “... **bu ahlâka sonuç olarak**, ... kendime

¹⁴ Bkz : J. Cottingham., Descartes Sözlüğü., “Ahlâk” Md., s. 32, pr : 1.

gelince, yaptığım işte, yani bütün hayatımı aklımı işletmekte ve kabul ettiğim metodu güderek **gücümün yettiği kadar hakikatın bilgisinde ilerlemekte kullanmaya devam etmekten daha iyi bir şey yapamayacağıma inandım.**" Demekle, filozof, adetâ kendisinin var-oluş gerekçesini açıklamaktadır : "**gücümün yettiği kadar hakikatın bilgisinde ilerlemek.**"

2. TEMELLİ (KAT'Î) AHLÂK : BİLGELİK AHLÂKI

Tam ve olgun bir ahlâk ancak tam ve olgun bir felsefeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü, "*en yüksek ve en mükemmel ahlâk, diğer bilimlerde kâmil bir bilgiyi ve hikmette nihâî dereceyi öngörmektedir.*"¹⁵ Onun içindir ki, bilinebilmesi mümkün olan bütün şeylerin tam ve noksansız bir bilgisinin edinilmesinden sonra, ya da diğer deyişle, böyle bir bilginin edinilmesi sonucunda erişilecek olan ahlâk, **Bilgelik Ahlâkı**'dır ve bu nedenle de o, **Temelli (Kat'î) Ahlâk** olacaktır. Bu sûretle, hem Metafizik (Ruh ve Tanrı) ve hem de Fizik (Madde) hakkında, İnsan açısından bilinmesi mümkün olan şeylerin tamamı bilinince, felsefe de amacına ulaşmış olacaktır. Çünkü Bilgelik (Hikmet), ancak böyle anlaşılmakta ve böyle tanımlanmaktadır. Hikmet ise, Ahlâk için zorunlu olarak gerekli olan birşeydir. Zira, felsefede en sonuncu (nihaî) hedef, Bilgelik'in zarûretinden gelen Temelli (Kat'î) Ahlâk'tır.

Kat'î Ahlâk ile Muvakkat ahlâk arasındaki fark, M. Karasan'ın yorumuyla, *hayatın işleri ile hakikatın teması*¹⁶ arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Her ikisinde de irade insanı karar vermeye çağırır. Ne var ki, hayatın işleri için karar verirken apaçıklığı bekleyemeden karar vermek durumunda kalabildiği halde, hakikat bahis mevzuu olunca, karar verebilmek için apaçıklığı beklemek lâzım gelmektedir.

İmdi, felsefeden beklenen plana göre :

1 : İnsan açısından bilinebilmesi mümkün olan herşeyin genel ve kuşatıcı bilgisi, yani "külli hakikat" elde edilecektir.

2 : Bu, bize, "Hikmet"i verecektir.

3 : Hikmet, Fazîlet'i getirecektir.

İmdi; Hikmet, sadece iyilik bilgisinden kaynaklanan gerçek fazîletlerin tümüdür, o halde, "bütün ve tam olgun bilgi" olmak durumundadır.¹⁷ Ancak ne var ki, böyle birşeyin tam olarak gerçekleşmesi ancak ve yalnız "*son derece tam ve olgun olan*" Tanrı'ya özgüdür.¹⁸ O sebeple, yani tanrısal bir yet-

¹⁵ Alfred Foullé., Descartes., s. 148, st : 12-15.

¹⁶ M. Karasan., "Metod Üzerine Konuşma"ya eklediği açıklamalar., a. g. e., s. 131, pr : 2.

¹⁷ İnsan için Bilgelik (Hikmet, Sagesse), "insanın bilebileceği bütün şeylerin tam bir bilgisi" anlamındadır. Bunu filozof, şöyle tanımlamaktadır : "*Hikmet sözünden de... insanın bilebildiği bütün şeylerin tam bir bilgisi anlaşılır.*" [İlkeler : önsöz., M. Karasan çevirisi., s. 7., st : 4 v. dv., ayrıca, bkz : Principes., "Lettre de L'auteur., (Oeuvres et Lettres içinde)., s. 557, pr : 2.

¹⁸ Bkz : Descartes., Metafizik Düşünceler., M. Karasan çevirisi., Bölüm. Iv., s. 185, pr : 2; Principes., "Lettre de L'auteur., (Oeuvres et Lettres içinde)., s. 557, pr : 2- s. 558.

kinliğe sahip olmadığından, insan için ancak, sınırlı bir bilgelik söz konusu olacaktır :¹⁹

“Hakikatte ancak ve yalnız Tanrı’dır ki, tam mânâsıyla hakîmdir, yani herşeyin hakikatını bütün açıklığıyla bilir... fakat denilebilir ki, insanlar, daha pek mühim hakikatlar hakkında az veya çok bilgi sahibi oldukları nisbette az veya çok hikmet sahibidirler.”

4 : Son safhada ise, kesin bir ahlâk, yani *tam olarak olması gerektiği gibi olmak seviyesine yükselebilmek mümkün olabilecektir.*

5 : Bu da aynı zamanda “mutluluk” sağlayacaktır. Yani, Temelli Ahlâk aynı zamanda bir mutluluk ahlâkıdır. Bu sebeple, Descartes Felsefesi’nin nihâî amaçlarından birisinin de “**Mutçuluk**” (**Eudemonizm**) olduğunu söyleyebiliriz. Hakikatin temâşâsını, yani Felsefe’yi “Bilgelğin İncelenmesi” olarak tanımlanınca, bu tanımın bir gereği olarak da “Felsefe Yapmak” ise, işbu sözü edilen “Bilgelğin Edinilmesi” olmaktadır.²⁰ Bu şekilde hikmet edinmekle “gerçek felsefe” yapılmış olur ki bu da insanı daima mutlu etmeye yetecektir.²¹ Bu, onun hem felsefesinin başında bulunan Eğreti (Geçici, Muvakkat) Ahlâk’ın ve hem de sonunda bulunan Temelli (Kat’i, Kesin) Ahlâk’ının üçüncü ilkesi olan *“insanın kendi elinde olan şey, sadece kendi düşüncesidir ve bu da onu tek başına mutlu etmeye yeter”* kuralının bir sonucudur.

Fazîlet ise, onun “**Temelli Ahlâk**”ının ikinci ilkesinde açıklanan ve sıkıca Akıl’a bağlanan bir “karar sağlamlığı” olup, insanın mutluluğu (ruh memnunluğu) için gerekli bir şarttır (Ibid).

Descartes’ın asıl ahlâkının, ancak bütüncül bir hikmetin elde edilmesine bağlı olması dolayısıyla el’ân mevcut olan değil fakat gelecekte tam olarak ortaya çıkacak olan bir ahlâk olduğunu söylemiştik. Bu haliyle böyle bir ahlâk, ancak bir “ahlâk tasarısı” olarak nitelendirilebilir. Fakat yine de, Descartes yorumcularının ortak görüşüne göre, filozof, Prenses Elisabeth ile mektuplaşmalarında **Kat’i Ahlâk (Hâlis Ahlâk; Propre Morale)** olarak bilinen bu ahlâk tasarısından söz etmiş ve dikkate değer bazı esaslar dercetmeye çalışmıştır.²²

Filozof, Elisabeth’e yazmış olduğu 4 Ağustos 1645 tarihli mektupta, daha önce Discours’da vazetmiş olduğu Muvakkat Ahlâk’ın üç kuralını hatırlamak *“İmdi bana öyle geliyor ki, herkes, Metod Üzerine Konuşma’da söylediğim, üç ahlâk kuralına ait üç şeye riayet ettiği takdirde, başka yerden bir şey*

¹⁹ Descartes., Felsefenin İlkeleri., M. Karasan çevirisi., önsöz., s. 7., st : 25.

²⁰ Descartes., Felsefenin İlkeleri., M. Karasan çevirisi., Prenses Elisabeth’e sunuş yazısı., s.5, pr: 2

²¹ Prenses Elisabeth’e 6 ekim 1645 tarihli mektup; bkz: Descartes., Ahlâk Mektupları., M. Karasan çev., s.61, pr: 1

²² Meselâ., bkz: Olivier Lacombe, Descartes., s.108 v.dv; Mehmet Karasan’ın “Ahlâk Üzerine Mektuplar” için yazdığı giriş, s.V

beklemeksizin, kendini kendinden memnun kılabilir” demekte ve söz konusu bu kesin ahlâkının üç ilkesini vazetmektedir.²³

“Birincisi, hayatın her fırsatında, yapmak veya yapmamak gerekeni bilmek için, her zaman elden geldiği kadar düşünceyi kullanmak çalışmaktır.

İkincisi, aklın öğütlediği her şeyi ihtiras veya iştihalara kapılmaksızın yerine getirmek için, sağlam ve sabit bir karar sahibi olmaktır. Bence fazilet bu karar sağlamlığı olsa gerektir...

Üçüncüsü, böylece elden geldiği kadar akla göre hareket ederken, elde olmayan bütün nimetlere tamamiyle gücümüzün dışında şeyler gözüyle bakmak ve bu yolla, onları hiçbir zaman arzu etmemeye alışmaktır. Zira memnun olmamıza engel olan biricik şey, arzu, esef ve nedamettir.”

Kesin Ahlâk ve Geçici Ahlâk kurallarının her ikisinin de üç maddede toplanması dikkat çekmektedir. Bunun yanında, maddeler arasında ifadedeki benzerlikleri bulunmaktadır. O halde, Propre Morale ile Morale de Provision arasında temelli bir ayırım bulunmadığı ileri sürülebilir. Ancak;

1 : Dikkat etmek lâzımdır ki Kesin Ahlâk, henüz bizzat teorinin kurucusu tarafından dahi bilinmemektedir; bilinmesi mümkün de değildir. O halde, bu maddeler, kesin olmayan bir Kesin (Hâlis) Ahlâk tasarısı, başka bir ifade ile mutasavver (projecté) bir ahlâka ait eskizleridir. O sebeple, Muvakkat Ahlâk kurallarına benzerliklerini normal addetmek icap etmektedir.

2 : Maddeler arasında benzerlikler olacağı esasen bizzat müellif tarafından ifade edilmektedir. *“Metod Üzerine Konuşma’da söylediğim, üç ahlâk kuralına ait üç şeye riayet ettiği takdirde, başka yerden bir şey beklemeksizin, kendini kendinden memnun kılabilir”* ifadeleri bunu göstermektedir.

3 : Ancak, yine de, her iki ahlâk kuralları cümlesinin arasında, benzerliklerine karşılık, birbirinin tamamiyle aynı olduğu düşünülmemelidir. Şöyle ki : Propre Morali teşkil eden kurallar mecmuası, Morale ve Provision’dakilerin aksine, toplumun geleneklerine ve yürürlükte olan düzenin kanun ve kaidelerine değil, doğrudan-doğruya Akıl’a bağlanmıştır. Artık burada, filozofun müstakbel kesin ahlâkını somutlaşmış normlar halinde göremesek bile hissettiğimizi söyleyebiliriz: Kesin olan şudur ki, Kesin Ahlâk (Propre Morale), temel olarak “Akıl” üzerine bina edilecektir. Gerçi Descartes, İlkeleri’ni I. bölümünün 3. maddesinde *“bu şüpheliyi asla işlerimizi sevk ve idarede kullanmamalıyız”* dedikten sonra, aynı maddenin nihayetini Akıl ile bitirmektedir; fakat, Muvakkat Ahlâk kaideleri bir bütün olarak ele alındığında, Akıl’ın Ahlâk’ı birincil bir rol üstlenmediği görülmektedir.

Beri yandan, Muvakkat Ahlâk’ın sonuç kısmı, Kesin Ahlâk’a geçişin ipuçlarını da vermektedir : *“.../En sonra, bu ahlâka sonuç olarak, yaptığım işte, yani bütün hayatımı aklımı işletmekte ve kabul ettiğim metodu güderek*

²³ Descartes., Ahlâk Üzerine Mektuplar., M. Karasan çevirisi., s. 30-31., Oeuvres et Lettres., s. 1192-1193.

gücümün yettiği kadar hakikatin bilgisinde ilerlemekte kullanmaya devam etmekten daha iyi bir şey yapamayacağıma inandım” derken, Descartes, muvakkat bir ahlâkın dahi, kendisi açısından sadece ve yalnız hayat pratiği değil, aynı zamanda ondan daha fazla olmak üzere, hakikatin temâşasına giden yolu araştırmada bir enstrüman olarak kullanıldığını göstermektedir. Ancak, bu, normal ve tabîî addedilmelidir; zira, hakikatı aramak, Descartes’in indinde, bir hayat pratiğidir.

Bibliyografya

Descartes., Oeuvres et Lettres., İçindeki eserler : 1 : Régles Pour La Direction de L’esprit; 2 : Discours de La Méthode; 3 : La Dioptrique (Six premier discours); 4 : Les Météores (Discours huitième); 5 : La Géométrie (Livre lecond); 6 : Méditations - Objections et Réponses; 7 : Les Passions de L’Âme; 8 : Traité de L’Homme; 9 : La Recherche de la Vérité par La Lumière Naturelle; 10 : Lettres Choisis; 11 : Entretien avec Burman; 11 : La Mort de Monsieur Descartes. Textes Présentés par André Bridoux., Éditions Gallimard, Copyright 1953; Imprimé en Belgique, 1970

Descartes., İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler., Çevrine : Mehmet Karasan., M.E.B. Yayınları., 3’ncü baskı., İstanbul, 1967.

Descartes., Ahlâk Üzerine Mektuplar., Çevrine : Mehmet Karasan., M.E.B. Yayınları., 3’ncü baskı., İstanbul, 1966.

Descartes., Aklın İdaresi İçin Kurallar., Çeviren : Mehmet Karasan., M.E.B. Yayınları., İstanbul 1945.

Descartes., Felsefenin İlkeleri., Çeviren : Mehmet Karasan., M.E.B. Yayınları., 1943 (basıldığı yer belirtilmemiştir).

Descartes., Metod Üzerine Konuşma., Çeviren : Mehmet Karasan., M.E.B. Yayınları., 3’ncü baskı., İstanbul, 1967.

Hocaoğlu, Durmuş., Descartes’in Fizik Anlayışı., (Basılmamış Felsefe Yüksek Lisans Tezi)., İstanbul, 1986.

Hocaoğlu, Durmuş., Descartes’da Matematizm ve Mathesis Universalis., Bildirinin Sunulduğu Akademik Toplantı : 400. Doğum Yılı Nedeniyle René Descartes Sempozyumu., 11 Kasım 1996, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü., İstanbul. Bildirinin Yayını : Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü., 400. Doğum Yılı Nedeniyle René Descartes (1569-1650) İçin Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler., 11 Kasım 1996., İstanbul.

Eralp, H. Vehbi., Mk : “Descartes Fiziğinin Temelleri”., İ.Ü. Yayınları : 99., Edebiyat Fakültesi Felsefe Semineri., “Felsefe Semineri dergisi”, Sayı : 1; s. 87-152., İstanbul, 1939.

Labérthonnière., Descartes Üzerine Tetkikler., Çev : Mehmet Karasan., 2’nci baskı., Kültür Bakanlığı Yayınları., Ankara, 1977 (13,5 x 10,5 cm; 3. hamur k.; formatsız, dikişsiz, sırttan yapıştırma; LIV+284 sayfa)

Cottingham, John., Descartes Sözlüğü., Çevirenler : B. Gözkân, N. Ilgıoğlu, A. Ç. til, A. Kovanlıkaya., Sarmal Yayınevi., İstanbul, Ekim 1996 (13,5 x 19,5 cm; 272 sayfa; 1. hamur k; dikişsiz; ye karton kapak) Fouillé, Alfred., Descartes., Paris., Librairie Hachette., 1906.